

Algoritmik Zihinler Sorunu, Zihin Transferinin Kelâmî Kritiği

The Problem of Algorithmic Minds, Theological Critique of Mind Transfer

Mehmet Ödemiş

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam Ana Bilim Dalı İzmir, Türkiye,
mehmetodemis@hotmail.com,
<https://ror.org/02eaafc18>

Geliş Tarihi/Received: 11.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2025
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 15.06.2025

Öz: Teknolojik bütünleşme, dijitalleşme, genetik, sibernetik, nörobilim ve nihayet genel yapay zekâya doğru gidilen süreçte din ve gelenekten beslenen pratiklerimiz ve değer dünyamız, hızlı bir başkalaşım geçirmektedir. Kelâm ilmi, var oluş ilkesi gereği yalnız problematik hâline gelmiş meseleler hakkında değil; nazari mevzularda da düşünce üreten bir disiplindir. Bu bağlamda bugünlerde tartışılan konulardan biri olan zihin transferi ve olası neticeleri hakkında fikir üretmek, kelâmın görevleri arasındadır. Zihin transferi günümüz koşullarında olası değildir fakat YZ teknolojilerindeki baş döndürücü ilerleme, gelecekte farklı fırsatların ortaya çıkmasını sağlayabilecek istidatlar taşımaktadır. Örneğin önümüzdeki on yıllarda insan benliğinin nöronal haritası çıkarılarak matematiksel bir algoritmaya dönüştürülebileceği veya biyokimyasal bir aktarıma konu olabileceği ileri sürülmektedir. Devamında elektronik kişilikler ve nörokimyasal haritalar, nöro mühendislik ya da çip teknolojileri yoluyla insansı adı verilen robotlara aktarılacaktır. Makalede öncelikle algoritmik zihnin mümkün olup olmadığına dair bilimsel ve felsefi deliller incelenecek ardından mezkûr proje hayata geçerse ortaya çıkacak muhtemel kelâmî sorunlar ele alınacaktır. Zihin aktarımı bir düşünce deneyinden ibaret kalsa dahi bu uğurdaki entelektüel çabanın benlik beyin ilişkisi bağlamında, yeni nöroteolojik perspektifler sunacağı sonucuna varılmıştır. Makalede, böylesi bir olasılıkta kelâmî sahada ne gibi değişikliklerin yaşanabileceğine değinilmiş ve çeşitli öneriler getirilmiştir. Bizi yeni bir teolojiye zorlayacağını düşünerek ele aldığımız zihin transferi konulu çalışmamızda literatür taraması, betimsel inceleme ve nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Daha evvel kelâmî perspektiften incelenmediğini fark ettiğimiz konunun, ilk olması hasebiyle alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Zihin Transferi, Yapay Zekâ, Teknoloji, Din.

Abstract: In the process of technological integration, digitalization, genetics, cybernetics, neuroscience and finally general artificial intelligence, our practices and our system of values, which are fed by religion and tradition, are undergoing a rapid metamorphosis. By its foundational nature, the science of kalâm produces thought not only on problematic matters but also on theoretical subjects. In this context, generating ideas about mind transfer and its possible consequences, which is one of the topics currently under active discussion, is among the intellectual responsibilities of kalâm. Mind transfer is unlikely in today's conditions, but the dizzying progress in AI technologies has the potential to open up different opportunities in the future. For example, it is suggested that in the coming decades, the human self could be neuronally mapped and turned into a mathematical algorithm or subject to biochemical transfer. Subsequently, electronic personalities and neurochemical maps could be transferred to robots called humanoids through neuroengineering or chip technologies. This article will first examine the scientific and philosophical evidence for the possibility of an algorithmic mind and then discuss the theological problems that may arise if this project is realized. It is concluded that even if mind transference remains a mere thought experiment, the intellectual endeavor in this topic will offer new neurotheological perspectives on the relationship between the self and the brain. The article will also discuss the theological implications of the realization of mind transfer. In this study, which we approached with the idea that it would force us into a new theology, literature review, descriptive analysis, content analysis and qualitative research methods were utilized. It is hoped that the article, which we notice that no research has been conducted from a theological perspective before, will contribute to the field as it is the first of its kind.

Keywords: Kalâm, Mind Transfer, Artificial Intelligence, Technology, Religion.

Giriş

Algoritmik zihin fikri, beynimizin maddi olmayan içeriğinin varsayımsal olarak çok daha uzun, belki dünya var oldukça yaşayabileceği temeline dayanır. Bu potansiyel sonsuz yaşam vaadi, söz konusu teorinin teknolojiye dönüştürülmesi için yılmaz bir motivasyon meydana getirmektedir. Hedefin büyüklüğüne bağlı olarak devasa bütçeler harcanmakta ve çok uzak olmayan bir gelecekte (2050'ye kadar) başarı elde edileceğine dair umutlar korunmaktadır.¹ Uygulamada teknolojinin ne kadar geliştirileceğinden bağımsız olarak 2025 yılından itibaren “rejeneratif var oluş” düşüncesi doğrultusunda, geliştirilmiş insan vücudu tasarlamının sadece akla yakın değil; aynı zamanda geniş bir talep göreceği tahmin edilmektedir.² Bedensel kusurlardan kurtulup teknolojik imkanlar sayesinde daha konforlu, dayanıklı ve mümkünse sonsuz bir yaşam hayali ilk bakışta hayli cazip gelmektedir. Bu sebeple sinir bilim, bilgisayar bilimleri, sibernetik, robotik ve nanoteknoloji gibi yeni araştırma alanları, bu muazzam amaca matuf çalışmalarda yarış hâlinindedir.

Başta ifade edelim ki anlatacağımız senaryo, bugünden bakıldığında hayali, fantastik ve bilimkurgudan ibaret görünebilir. Fakat gerek bilişsel bilimlerde ve zihin felsefesinde teorik olarak tartışılan gerekse gerçekleşmesi için büyük fonların seferber edildiği bir araştırma alanından söz ettiğimizi belirtmek isterim. Makalemize konu olan “mesele”nin gelecekte hiçbir zaman gerçekleşmemesi olasıdır. Fakat teknolojik ilerlemenin baş döndürücü hızı ve bilimsel bilginin Moore Yasası'na³ benzer şekilde katlanarak artması, dün muhal gördüklerimizin zamanla mümkün hâle geldiğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu durum, konuyu ele almamızın asıl gerekçesini oluşturmaktadır. Diğer yandan zihin felsefesi ile teknoloji felsefesinin nazari düzeyde de olsa ele aldığı pek çok konu, kelâmi açıdan incelenmeye ve tartışılmaya değer nitelik taşımaktadır. Teknolojinin, hayatın her alanında meydana getirdiği değişikliklere bağlı olarak metafizik ve teolojiyi yenilenmeye zorlaması “teo-tech” adı verilen yeni bir alanın doğmasına sebep olmuştur. Araştırdığımız konu, bir yönüyle transhümanizmi ilgilendirse de teolojik odağı yitirmemek için meselenin bu boyutuna değinilmemiştir.

Öncelikle zihnin ve benliğin neliğinin tespit edilmesi, bu düşünce deneyinin kritik noktasıdır. Çalışmamızda zihin ve benlik terimleri, bazen birbirinin yerine bazen de yakın anlamda kullanılmıştır. Zihin aktarımının imkânı tartışıldıktan sonra destekleyen ve karşı çıkan deliller incelenecek ardından bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda teolojide yaşanacak bazı kritik değişimler üzerinde durulacaktır. Literatür taraması, betimsel inceleme ve nitel araştırma yöntemlerine baş vurduğumuz makalede amaç, hızla değişen dünyaya paralel olarak kelâmın günceli takip etmesine dikkat çekmektir. Bu makale muhtemel zihin transferinin kelâmî sonuçları hakkında ülkemizde yapılan ilk çalışma olması hasebiyle disipline, literal ve kavramsal düzeyde yeni bir açılım getirecektir.

Ülkemizde meseleye kelâm nokta-i nazarından bakan sabık bir araştırma bulunmamakla birlikte din felsefesi açısından Gülsüm Turhan'ın “Teknoloji ve Teolojinin Kesişimi: Yapay Zekâ Çağında Kimlik ve Ölümsüzlük” adlı makalesi, konuyu benlik ve ölümsüzlük özelinde incelemiştir.⁴ Yanı sıra Seyithan Can'ın “Transhümanizm ve İncanın Geleceği” adlı kitabında, genel olarak transhümanist hedeflerin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak çeşitli kelâmî bahisler ele alınmıştır. İlk defa 1929 yılında Edwin Vincent Mitchell'in “The Thought Machine” adlı hikayesinde dile getirilen zihin transferi hakkında ise Batılı ülkelerde yazılmış pek çok kitap ve makale bulunmaktadır. Marvin Minsky'nin “The Emotion Machine” adlı kitabında konuyu gündeme getirmesi, araştırmacıların ilgisini artırmıştır. Nick

1 Doug Bolton, “Russian Billionaire Dmitry Itskov Seeks 'Immortality' by Uploading his Brain to a Computer”, *Independent* (14 Mart 2016), 2.

2 Bk. Ronald Bailey, “For Enhancing People”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More- Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 327-244.

3 Moore yasası, mikro işlemci üretmek için çip üstüne yerleştirilecek işlemci sayısının her on sekiz ayda iki katına çıkacağını temsil eder. Bu durum, işlemci kapasitesine bağlı olarak işlenecek trilyonlarca bilginin büyüklüğünü ifade eder. James Barrat, *Yapay Zekâ ve İnsanlık Çağının Sonu, Son İcadımız* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020), 153.

4 Bk. Gülsüm Turhan, “Teknoloji ve Teolojinin Kesişimi: Yapay Zekâ Çağında Kimlik ve Ölümsüzlük”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zekâ ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024), 465-492.

Bostrom, "Deep Utopia: Life and Meaning in a Solved World"⁵ adlı eserinde beyin yüklemeye ve indirme teknolojisinin imkanını tartışmıştır. Bir fütürist olan Ray Kurzweil ise 2000li yıllardan itibaren "dijital neokorteks" kavramını ortaya atarak konunun YZ teknolojisi ile birlikte kat edeceği aşamalara odaklanmıştır.⁶

1. Problematik Bir Konu: Zihnin Tarihi

Varlık âleminde evrenle birlikte en büyük iki gizemden biri olarak kabul edilen zihin "canlının duyu ve davranışlar dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin bütünü"⁷, "bilginin elde edilmesi için insanın iç ve dış duyu araçlarını kapsayan nefsi kuvvet"⁸, "duyum, duyu, arzu, hafıza, güdü, seçim, akıl yürütme, bilinçdışı ve kişilik özellikleri gibi olayların sanal aygıtı"⁹ şeklinde çeşitli tariflere konu olur. Modern bilimlerde zihin (mind) "bir kişinin dünyayı algılamasını, kendi tecrübelerinin farkına varmasını, düşünme ve hissetmesini sağlayan unsur"¹⁰ şeklinde tarif edilir.

Zihin (tin) ve beden (soma) kavramları ile aralarındaki ilişki, düşünce tarihinin esrarlı konuları arasında yer alır. Bilim insanları ve mütefekkirler, bu konuda pek çok yeni araştırma, bulgu ve teori üretilmesine rağmen gizemi çözememişlerdir. Konu hakkında üç kördüğüm noktası bulunmaktadır: Birincisi, zihnin beden dışında harici bir varlığının bulunup bulunmadığı; ikincisi zihin ve beden, soyut ve somut olmak üzere iki ayrı gerçeklikten müteşekkilsen aralarındaki iletişimin mahiyetinin ne olduğu hususudur. Üçüncüsü ise zihin salt maddi bir içerik veya temele sahipse düşünce, duyu ve öznel deneyimler gibi gayri maddi (immaterial) zihinsel birimleri nasıl ürettiği problemidir. Bununla birlikte özellikle son yüzyılda paradigmanın ve bilimsel bilginin değişmesine koşut olarak artık çoğunlukla zihin-beden (mind-body) ikiliği şeklinde değil; zihin-beyin (mind-brain) ilişkisi şeklinde incelenmektedir.¹¹ Problemin çözülememesinin iki temel sebebi -bize göre- epistemolojik ve metodolojik güçlüklerdir.

Doğal olarak algoritmik zihinler meselesinde de en büyük güçlük, zihnin ne olduğudur. Zihnin formülasyonunun zorluğu ve dar bir bilim alanına ait olmaması, disiplinler arası incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Birbirine tezat materyalist ve idealist yaklaşımların yanı sıra bazı çağdaş nörobilimsel tezler, zihnin neliği meselesine yeni boyutlar kazandırmıştır. Nörobilimin verilerinden destek alarak öne çıkan bu görüşler; zihnin varlığının tamamen beynin fiziksel yapısına bağlı olduğuna inanan materyalist görüş¹² (fizikalizm) ile zihnin, beyinsel etkinliğin bir epifenomeni (üst görüngüsü) olduğunu temellendirmeye çalışan ve bazı zihin filozofları tarafından düalizmin yeni bir sürümü olarak kabul edilen epifenomenalizmdir. Bir diğer yaklaşım olan fonksiyonalizm, zihnin beynin bir işlevi olduğu tezini ileri sürmektedir. Zihinsel süreçleri beynin çalışma prensiplerine, bu prensipleri de bilgisayarların çalışma sistemine benzeterek anlama ve kavramsallaştırma yöntemi (beyin-bilgisayar modeli) YZ ve zihin transferi teknolojisi ile ilgili araştırmaların temel referansını oluşturmaktadır.

Beynin çalışma sistemi ile zihnin işleyişi arasındaki benzerliğe dikkat çeken bu açıklama tarzına göre "İnsan zihni, karmaşık olarak tahsis edilmiş işlevsel bir bilgisayar ağını, tek bir genel amaçlı bilgisayardan daha çok andırır. Yine insan zihninin tüm muhteva özellikleri sosyal olarak inşa edilmiş

5 Bk. Nick Bostrom, *Deep Utopia: Life and Meaning in a Solved World* (USA: Ideapress, 2024).

6 Bk. Ray Kurzweil, *The Singularity is Near, When Human Transcend Biology* (New York: Penguin Group, 2005); a.mlf., *How to Create a Mind, To Secret of Human Thought Revealed* (New York: Penguin Group, 2012).

7 Michio Kaku, *The Future of The Mind The Scientific Quest to Understand, Enhance, and Empower The Mind* (New York: Doubleday, 2014), 2; *Güncel Türkçe Sözlük*, "Zihin" (Erişim 15 Eylül 2024).

8 Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçânî, *Kitâbü't-Târîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Miñşavi (Kâhire: Dârü'l-Fazilet, ts.), "Zihin", 94.

9 *Encyclopædia Britannica*, "Mind" (Erişim 2 Nisan 2020); Daniel Dennett, *Freedom Evolves* (New York: Penguin Group, 2003), 250-251.

10 Stanislas Dehaene, *Bilinç ve Beyin*, çev. Sibel Sevinç (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022), 39.

11 Bu konuda bk. Michael S. Gazzaniga, *The New Cognitive Neurosciences* (Cambridge: MIT Press, 2000); Cordelia Fine, *A Mind of Its Own: How Your Brain Distorts and Deceives* (New York: W. W. Norton, 2006); Sandra Blakeslee - Matthew Blakeslee, *The Body Has a Mind of Its Own: How Body Maps in Your Brain Help You Do (Almost) Everything Better* (New York: Random House, 2007); Gee-wah Ng, *Brain-Mind Machinery: Brain-inspired Computing and Mind Opening* (New York: World Scientific Publishing, 2009); Antonio Damasio, *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain* (New York: Doubleday, 2010); Zoltan Torey, *The Crucible of Consciousness* (Cambridge: MIT Press, 2009); Paul M. Churchland, *Platon'un Kamerası, Fiziksel Beyin Soyut Dünyayı Nasıl Algılar*, çev. Murat Can Mutlu (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017).

12 Bk. David K. Naugle, *Worldview The History of Concept* (Cambridge: Eerdmans Publishing, 2002), 93-94; Danko Georgiev, "A Linkage of Mind and Brain: Sir John Eccles and Modern Dualistic Interactionism", *Biomedical Reviews* 22 (2011), 81-84; Matthias Eckoldt, *Beynin ve Zihnin Kısa Tarihi*, çev. Mehmet Ali Erbak (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 97-98.

veya çevresel olarak türetilmiştir.”¹³ Bu makalenin ana eksenini; zihin-beden birlikteliğinin sonucu olarak özelleşen ve beynin fiziksel yapısından veya işlevselliğinden ibaret olduğu varsayılan benliğin - maddi özünün- yeterince güçlü bilgisayarlar ve gelişmiş teknolojiler elde edildiğinde “aktarım ve yedekleme”ye konu olabileceği hipotezi oluşturmaktadır.

Zihin transferi; zihnin bir bilgisayar programına, sonlu bir bit¹⁴ dizisine (birler ve sıfırlar) dönüştürülerek dijital olarak aktarılması demektir.¹⁵ Bilgi ile program arasında temel farklardan biri, verilerin zamanla bulanıklaşması ve sonunda biçimsel bir eşdeğerliğe kavuşmasıdır. Bit dizisi olarak tasarlanmış bir program, yüklendiği cihazlarda algoritmik olarak çalışacak bir sistem şeklinde temsil edilir. Öncelikle bu aktarımın gerçekleşebilmesi için zihnin, nörobiyolojiden fazlası olmadığını kesinleşmesi gerekmektedir. Fakat bilimsel ve felsefi olarak zihin hakkında bu noktada olmadığımız bilinmektedir. Bu bağlamda zihin filozofları, benlik ile ilgili üç temel soruna dikkat çeker:

- i. Kişisel özdeşlik sorunu,
- ii. Zihin denilince bedene ek bir olgunun varlığıyla ilgili epistemik gedikler,
- iii. Kişiliğin fiziksel ve psikolojik yönüyle tam olarak neye karşılık geldiği meselesi. Bir başka ifadeyle “Beni olduğum kişi yapan tam olarak nedir?”¹⁶ sorusunun cevabı.

Sonuçlanması eldeki mevcut veriler, disiplinlere özgü yaklaşımlar, epistemolojik bağlılıklar ve metodolojik zorluklar nedeniyle şu an için pek mümkün görünmeyen zihnin neliği meselesi, zihin aktarımının başarılmasıyla birlikte büyük oranda son bulacaktır. Zira bu teknoloji benliğe ve bireysel kimliğe temel teşkil eden zihnin/ruhun, Platonik ve Kartezyen felsefede savunula geldiği şekilde madde dışı bir varlığı olmadığını kanıtlamış olacaktır. Bu gelişme “İnsan nedir?”¹⁷ sorusuyla ilgili düşünce tarihi ile koşut tartışmanın -muhtemelen sonlanmasa da- büyük ölçüde monizm lehine evrilmesini ve fakat yeni ikici yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Örneğin zihinsel muhtevanın, biyolojik beyinden elektronik bir beyne başarılı bir şekilde nakledilmesi; tözsel yaklaşımları çürütecektir. Benzer şekilde yapay zekâlı insanımsıların ve makinede canlandırılacak bir kopya bilincin zihin-beden ilişkisi açısından durumu, düalizmin yeni bir nevi olarak yorumlanabilir. Mekanik veya sentetik bedene rasyonalite, analiz, hesaplama ve tahmine dayalı da olsa nispi irade ve nedensel davranış özelliği veren şey; arka tarafta çalışan sayısal bir algoritmadır. Matematik temelli bu soyut yapı, dijital bir ruh olarak nitelenebilir. Bu ve benzeri açılardan değerlendirildiğinde insanın tanımının netleşmesi veya daha da bulanıklaşmasıyla birlikte onun, fizikten metafiziğe uzanan ilişkiyel ağlarının boyutu yeniden içeriklenecektir.

2. Zihin Transferi Teknolojisinin İmkânı ve Delilleri

Günümüzde zihin transferi hususunda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bu teknoloji hiçbir zaman elde edilemeyecek “değerli bir fikirden” ibarettir. İkinci görüş ise bilim ve teknolojinin yeterince ilerlemesi ile birlikte şimdilik teorik düzeyde konuşulan bu hedefin er geç hayata geçirileceği inancıdır.

İkinci grup, zihnin algoritma tabanlı bir dataya dönüştürülebileceğini ardından buluta yüklenebileceğini veya bir sentetik beyne aktarılabilceğini savunmaktadır.¹⁸ Basit organizmalarda DNA aracılığıyla hafıza naklinin başarılması, gelecekte daha karmaşık zihin yapılarının

13 Jerome H. Barkow vd., *The Adapted Mind-Evolutionary Psychology and the Generation of Culture* (New York: Oxford University Press, 1992), 221.

14 Bit kavramı, “Binary Digit/İkili Basamak” ifadesinden türetilmiştir. Bir bilgisayarda iletilebilen temel ve minimal birimdir ve elektronik bir itki, girdi veya etkinin varlığını veya yokluğunu temsil etmektedir. Tolga Bağcı, “Bit (Binary Digit) Nedir?”, *Sysnettech Solutions* (Erişim 17 Eylül 2024).

15 Gonzalo Génova, “A Free Mind Cannot be Digitally Transferred”, *AI & Society* 39 (2024), 389-394.

16 John R. Searle, *Zihin, Kısa Bir Giriş*, çev. Deniz Saraç (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2020), 258-259.

17 Bk. Aykut Alper Yılmaz, *İnsan Nedir? Teistik Materyalizmin İmkânı* (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2021).

18 Zihin okumak üzere tasarlanmış ilk robotların ve beyin-bilgisayar arayüzü (Brain-Computer Interface) teknolojisinin geliştirilmesi; zihindeki veriyi yakalama ve gelecekte bir bilgi setine dönüştürüp başka bir yapıya aktarma umutlarını daha da güçlendirmiştir. Bk. Bouke van Balen, “Can Communication Brain-Computer Interfaces Read Minds?”, *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 1 (2025), 1-25; Stephen Chen, “Chinese Scientists Build Factory Robot That Can Read Minds on the Assembly Line”, *SCMP* (Erişim 19 Eylül 2024).

aktarılabilmeye dair umutları artırmıştır.¹⁹ Bu konuda biyokimyasal veya dijital kopya yöntemleri üzerinde daha çok durulmaktadır. Biyokimyasal yaklaşım, sinir hücrelerinin bilgi işleyen yapı taşı olarak görülmesi esasına dayanır. Dijital yaklaşım ise bilgisayar bilimleri ve nano teknolojideki gelişmelerden ilham alır. Buna göre zihnin buluta yüklenmesi, internet teknolojisinin zamanla ucuzlamasıyla birlikte başka yaşam formlarının doğmasına neden olabilir. Ölüm ya da ağır hastalıklar durumunda zihni bir veri setine dönüştürmek, yedeklemek ve robotik bir bedene transfer etmek başlıca aşamalardır. Bunların içerisinde fiyatındaki yüksek paha nedeniyle herkesin satın almasının mümkün olmayacağı teknoloji, yeniden bedenlenme olacaktır. Bu durumda bulutta bir sanal yaşam, alternatif bir model olarak sunulmaktadır.

Zihin transferini mümkün gören paradigmaya göre beynin durumu belirli bir anda ölçülür ve sonra dijital bir aygıtta veya sentetik bir beyne aktarılır. Bu teknoloji aynı zamanda bir tür yedekleme mantığıyla işletilerek beynin belirli bir tarihteki eski hâline getirilmesi için de kullanılabilir.²⁰ Eğer zihin beyinle özdeş veya beynin işlevselliğinden fazlası değilse beyindeki veriyi kopyalamak, gelecek için imkânsız değildir.²¹ Bu teze göre zihinle eşit olan beyin maddi bir nesnedir ve her madde gibi fizik yasalarına tabiidir. Beyne bağlı insan davranışları da dahil olmak üzere her türlü fizik yasası bir bilgisayarda modellenir.

“Beyninizdeki bir atom, 100 bit ile tanımlanıyorsa ve her bit bir atomu kaplıyorsa, beyninizin dijital bir tanımını son atomuna kadar doğru bir şekilde tutmak için gereken bellek, beyninizin boyutunun yaklaşık 100 katını kaplayacaktır. Beyin 1 litreden biraz fazladır, dolayısıyla beyindeki her bir atomun yerini dijital formatta kodlamak için 100 litreden biraz fazla hacme sahip bir bilgisayar belleği gerekir. Beyinde 10^{26} ’dan biraz fazla atom vardır, dolayısıyla depolama sistemimizin yaklaşık 10^{28} bit tutması gerekir.”²² Atom başına yaklaşık 100 bit ile insan beyninin kesin bir şekilde tanımlanabileceğini ileri süren bu yaklaşımda dillendirilen rakamlar, sentetik beyin için hayli yüksek olsa da teoride işi mümkün kıldığı düşünülmektedir. Tek gereken, donanım ve yazılım olarak yeterince gelişmiş bilgisayarlara sahip olmaktır.

Beyinde seksen altı milyar nöron bulunduğu ve her nöronun bir diğeriyle on bine yakın sinaptik bağlantı kurarak zihinsel işlem yapabildiği göz önüne alındığında, devasa bir kapasite karşımıza çıkmaktadır. Mevcut kuantum bilgisayarların bile bu kapasitenin çok gerisinde kaldığı bilinmektedir. Fakat teoriyi savunanlar, sinapsların sayılamayacak kadar çokluğunu kabul etmekle birlikte tamamının hafızayla ilgili olmadığını savunmaktadır. Kabaca her sinapsın bir ikili bit bilgi kodladığı ve nöron başına bir sinapsın bu görevi üstlendiği varsayılmaktadır. Şu hâlde 10^{10} kortikal nöron \times 10^3 sinaps = 10^{13} bit isteğe bağlı bilgi (1.25 terabayt) serebral kortekste depolanabilir.²³ şeklinde hesaplar yapılmaktadır. Bu varsayımda henüz zihinsel işlemlerdeki rolü tam olarak anlaşılamayan gri madde (glia hücreleri/astrositler) hesap dışı bırakılmaktadır.²⁴ Aynı şekilde korteksin bilgiyi işleme kapasitesi sınırsız olarak kabul edilmemektedir.

Öte yandan tasarım aşaması bitmiş ve inşası üzerinde çalışılan nano bilgisayarlar, zihin yedekleme projesinde kullanılabilecektir. Nano bilgisayarlar 1 atomdan büyük fakat 10 atomdan küçük parçalarla çalışmaktadır. Bu parçalar saniyede 10 milyara varan hızlarda çalışmaktadır. Bu hız, elan kullanmakta

19 Alexis Bédécarrats - Shanping Chen vd., “RNA from Trained Aplysia Can Induce an Epigenetic Engram for Long-Term Sensitization in Untrained Aplysia”, *eNeuro* 5/3 (2018), 1-11.

20 Henry Markram’ın “Blue Brain projesi”, Marcel Oberlaender ve ekibi tarafından yürütülen “kortikal kolon modeli” ve David Dalrymple tarafından membran potansiyeli üzerine geliştirilmekte olan yeni teknikler, bu alanda yapılan çalışmaların bazı örnekleridir. bk. Randal A. Koene, “Uploading to Substrate-Independent Minds”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 146-156; Marcel Oberlaender vd., “Cell Type-Specific Three-Dimensional Structure of Thalamocortical Circuits in a Column of Rat Vibrissal Cortex”, *Cerebral Cortex* 10 (2011), 1-17.

21 Kaku, *The Future of the Mind*, 280.

22 Ralph C. Merkle, “Uploading”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 157-158.

23 Christopher Cherniak, “The Bounded Brain: Toward Quantitative Neuroanatomy”, *Journal of Cognitive Neuroscience* 2/1 (1990), 58-68.

24 Glia hücreleri veya astrositler hakkındaki tartışmalar için bk. Santiago Ramon y Cajal, *Texture of the Nervous System of Man and the Vertebrates* (New York: Springer, 1999); Bernardo Castellano vd., *Understanding Glial Cells* (New York: Springer Science, 1998).

olduğumuz bilgisayarlardaki işlemci hızıyla karşılaştırılamayacak kadar yüksek olup bir bakteri boyutunda olacaktır.²⁵

Zihin teorilerinden işlevselciliği esas alan bu yaklaşımda, beynin belirli bölgeleri arasındaki nedensel ilişkiler zihni ortaya çıkarmaktadır. Bu teoride zihin, katı materyalizmden farklı olarak ne bütünüyle maddi ne de gayri maddidir. Fonksiyonalistler zihni, beynin belirli bölgeleri arasındaki nedensel ilişkilerin soyut bir durumu olarak kabul eder.²⁶ Burada öne çıkan özellik, sistemdeki ilişkiler ve amaca yönelik icra edilen fonksiyondur.²⁷ Bu anlayışa göre beyindeki işlevsel durumla bilgisayardaki hesaplama sistemi aynı şeydir. İster nöron ateşlemelerinin isterse voltaj düzeylerinin örüntüsü olsun iki durumda da önemli olan, durumun fiziksel özelliklerinden ziyade nedensellik ilişkilerinin örüntüsüdür.²⁸

Hawking gibi popüler bilim insanları, beyni öğeleri çalışmayı bıraktığında duracak bir bilgisayar olarak değerlendirir. Onlara göre “Zihin, bir bilgisayar gibi çalışan beynin içinde kullanışlı bir programdır.”²⁹ Bu sebeple beyni bir bilgisayara kopyalamak ve bedensel ölümün ardından yeni bir yaşam biçimi sağlamak teorik olarak imkânsız değildir. Karbon bazlı bir sistemdeki veri, silikon temelli bir yapıda çalışabilir. Bu yaklaşım insanın biyolojik bir makine olduğu savına dayanır.³⁰ Zihnin, beyinden başka bir şey olmadığı kabulünü esas alarak giderek artan teknoloji sayesinde onun bir algoritmaya dönüştürülebileceğini iddia eden bilim insanlarının temel argümanları ve öncülleri şunlardır:

- Zihinsel durumlar, beyne bağlıdır ve özünde fizikseldir.³¹
- Beyin, karmaşık bir biyolojik makineden başka bir şey değildir.
- Zihin, matematiksel hesaplama dayalı bir işlevselliktir.³²
- Nitelceler kurgu ve özgürlükse bir yanılısamadan ibarettir.
- Zihin, var olmak için biyolojik bir bedene bağımlı değildir. Zihin, başka bir beyin veya bilgisayara aktarılabilir fiziksel bir temele bağlı soyut bir hesaplama yapısı olarak temsil edilebilir. Zira rasyonalite cismani değildir.
- Son olarak tüm beyinlerin birleşiminden müteşekkil evrensel bir beyin yaratılabilir.³³

Algoritmik zihnin mümkün olduğunun kanıtlarından biri de yapay zekâ donanımlı makinelerde zihinsel durumların ortaya çıkabileceğine dair teoridir.³⁴ Bir makinede -önüne yapay nitelemesini bir nakısa imasıyla yerleştirsek de- zekâ varsa zihnin ihtiyaç duyduğu asgari özellik mevcut demektir. İnsan bilincinin veya insana has zihinsel hasletlerin, farkındalık/hakkındalık ve nitelce adı verilen öznel deneyimleri içermesi elzem kabul edilir. Bazı düşünürler, buna özgür iradeyi de ekler. Bilinçlilik ve özgür irade gibi sofistike kavramlar hakkında tartışmaya girmeden şunu ileri sürebiliriz: Şayet yapay bir bedende/beyinde, insan zihnine benzer bir zihinsel durum üretilebilirse bu iki zihin arasında bir akışkanlık, teorik olarak olasıdır.

Zihin transferinin imkanına dair felsefi argümanlar da zikredilebilir. Örneğin Kartezyen felsefede kimliği ve zihinsel yetileri temsil eden ölümsüz ruh, metafizik ve soyut bir cevherdir. Bazı nörobilimcilere göre 20. yüzyılın ortalarında, mecazi açıdan zihnin bir yazılım programına benzetilmesine kartezyen düşüncenin vücutsuz zihin fikri neden olmuştur.³⁵ Haddizatında işlevselcilikte zihin, soyut bir hesaplama ve gayri cismani bir varlığa karşılık gelmektedir.

25 J. Storrs Hall, “Nanocomputers”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 194-195.

26 Paul K. Moser - J. D. Trout, “Contemporary Materialism”, *Contemporary Materialism a Reader*, ed. Paul K. Moser - J. D. Trout (New York: Routledge, 2005), 6; Antti Revonsuo, *Bilinç, Öznelliğin Bilimi*, çev. Selim Değirmenci (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), 83-84.

27 Lawrence A. Shapiro, “Functionalism and Mental Boundaries”, *Cognitive Systems Research* 9 (2008), 5-14.

28 John R. Searle, *Bilincin Gizemi*, çev. İlknur Karagöz (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 114. Searle, bu teze itiraz edenlerin başında gelir.

29 Christopher Potter, *İnsanın Oluşumu*, çev. Çağlar Adnan Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 95; Nick Collins, “Hawking: In the Future Brains Could be Separated from the Body”, *Telegraph* (Erişim 11 Eylül 2024).

30 Génova, “A Free Mind Cannot be Digitally Transferred”, 389-394.

31 Edward Ashford Lee, *Dijital Ruh-İnsan ve Teknoloji Arasındaki Yaratıcı Ortaklık*, çev. Avni Uysal - Gizem Uysal (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019), 341.

32 Bruce Mangan, “Dennett, Consciousness and the Sorrows of Functionalism”, *Consciousness and Cognition* 2 (1993), 1-17.

33 Génova, “A Free Mind Cannot be Digitally Transferred”, 389-394.

34 Bk. Byron Reese, *Yapay Zekâ Çağı-Dördüncü Çağ: Akıllı Robotlar, Bilinçli Bilgisayarlar ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Mihriban Doğan (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 278-292.

35 Antonio Damasio, *Descartes'in Yanılgısı-Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*, çev. Bahar Atlamaz (İstanbul: Varlık Yayınları, 1999), 248.

Zihin aktarımının imkanına dair teolojiden de çeşitli deliller ileri sürülebilir. Kelâmî doktrinde Allah'ın kudreti, metafizik ve mantıksal imkansızlığa taalluk etmemektedir. Zihin transferi ise mantıksal ve teknik açıdan mümkünler kategorisindedir. Şu hâlde gelecekte teknoloji yeterince geliştirildiğinde, algoritmik zihinlerin önünde teolojik bir engel bulunmamaktadır.

3. Zihin Transferinin İmkânsızlığı ve Argümanları

Hâlihazırda kalabalık bir araştırmacı topluluğu, zihnin transfer edilmesiyle ilgili müzakereleri gayri ciddi kabul etmektedir. Onlara göre bilinçli bir zihnin dijital olarak transfer edilemeyeceğinin birinci dayanağı, beynin bir ıslak bilgisayar (wetware) zihnin de onun yazılımı (software) olmadığı düşüncesine dayanır.³⁶ Zira beynin çalışma prensipleri, bir bilgisayar sistemi ile özdeşlik içermez.

İkinci itiraz, programların bilinçli olamayacağı tezinden hareket eder. Veri aktarımının sağlanması başka, bu verinin işletim sisteminin üst ve asıl bir niteliği olarak özgün ve özgür bir şekilde aktarılması başka şeylerdir.³⁷ Birincisi için çeşitli yöntemler geliştirilse de ikincisi için herhangi bir imkân yoktur. Zihni anlamada başvurulmuş güçlü yapay zekâ teorisi, hesaplamalı bir işlevselliği temsil eder. Oysa zihnin hesaba dayalı modeli, niyetlilik ve bilinçlilik gibi anlam bilimsel durumları dışarıda bırakacaktır.³⁸ Beynin işleyiş tarzına ilişkin sibernetiğin ve enformasyon kuramının benimsediği "girdi-çıkı" modeli, refleksel tepkilerle işleyen hayvan bedenleri için geçerlidir.³⁹ Oysa insan davranışları, doğal nedensellik ilkelerine sığmayacak kadar karmaşık süreçlerin sonunda ortaya çıkar.

"İnsanlar, geniş bir hafızaya ve algısal duyarlılığa sahip olduğundan asla iki kez aynı durumda olmazlar. Mevcut durum ve şartlar hakkında çok çeşitli bilgiler sağlayarak uygulamalı usamlama bölümlerinin çıktılarında da muazzam bir çeşitlilik elde edebilirler."⁴⁰ İnsana has bu gerçeklik, girdi çıktı algoritmasından çok komplike bir olgudur. Bilişselciliğin başında büyük bir paradoks ve yanlış anlama vardır. Sebebi, bilişsel bilimlerin bilişi açıklamak için teknolojik bir mamul olarak bilgisayarı kullanıyor fakat tekniği kuramsallaştırıyor olmasıdır.⁴¹

Üçüncü itiraz ise özgürlük argümanı üzerinden gelir. Özgürlüğün bir illüzyon olduğunu savunanların aksine özgür iradeye (kelâmdaki adıyla ihtiyâra) dayalı eylemselliğin karmaşık ve öngörülemez yapısı hem klonların hem de insanımsıların özgür bir varlığın tüm davranışlarını kusursuz bir şekilde taklit edememesinin açıklamasını verir. Benlik transferinin asla hayata geçirilemeyecek oluşunun sebeplerinden biri, sonlu bir bit dizisinin özgür bir zihni temsil edemeyeceği ve özgür bir zihnin de dinamik yapısı gereği transferinin mümkün olmadığı tezinden hareket eder.⁴² Örneğin programlar, insan psikolojisini simüle etmeye dahi çalışmazlar. Onlar verili görevleri yerine getirmek için yalnızca modern elektroniğin hesaplamalı kaba kuvvetini kullanırlar.⁴³

Hesaplamaya dayalı fiziksel bir modelin, sistemin davranışını son elektrona kadar tahmin ve taklit edemeyecek olmasının sebeplerinden bir diğeri de kuantum mekaniğinin temelde rastlantısal olmasıyla ilgilidir. Kesinlik bilgisinin doğal sınırı, olayların gelecekteki nihai durumunu değil; muhtemel seyrine dair bir olasılık verisi sunar.⁴⁴ Kuantum mekaniğinin indeterministik özelliğini göz ardı ederek yapılacak bir hesap, hesapların şaşmasına ve teorik modelin çökmesine yol açabilecektir.

Bir makine (sentetik beyin) her zaman programının itaatkâr bir kölesidir. Dinamik ve hayret verici de olsa her zaman için bir taklitten öte değer taşımayacaktır. Orijinalin soluk bir yansımasından ibaret kalacaktır.⁴⁵ Makinedeki beyin algoritması, kendi yolunu özgürce seçme kabiliyetini edinemeyecektir.

36 Sultan Tarlacı, *Kuantum Beyin, Bilinç Beyin Sorununa Yeni Bilimsel Yaklaşım* (İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2010), 4-5.

37 Génova, "A Free Mind Cannot be Digitally Transferred", 389-394.

38 John R. Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 70.

39 Jean-Pierre Changeux - Poul Ricoeur, *Neden Nasıl Düşünürüz, Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma*, çev. İsmet Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 92.

40 Daniel Dennett, *Özgürlüğün Evrimi*, çev. Çağatay Tarhan (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2016), 137.

41 Bernard Stiegler, "Beyin, Teknik ve Transbireleşme Süreçleri", çev. Zeynep Direk, *Cogito* 75 (2013), 65-80.

42 Génova, "A Free Mind Cannot be Digitally Transferred", 389-394. Yazar bu görüşünden o kadar emindir ki mutlak kanıtı yaptığını ifade etmek için Latince'deki eski bir deyişe başvurur: "Quod erat demonstrandum."

43 Searle, *Bilincin Gizemi*, 114.

44 Merkle, "Uploading", 162.

45 Ignacio Quintanilla Navarro - Gonzalo Génova, "Are Human Beings Humean Robots?", *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence*, 30/1 (2018), 177-186.

Bu özellik sonradan -kuantum ya da değil- kazanılacak bir nitelik değildir. Öğrenerek kendini geliştiren doğadaki diğer canlılar bile insandaki bu var oluşsal imtiyazı haiz değildir. Bir görüşe göre insana, fizik ve metafizik varlıklar içerisinde eşref-i mahlûkat potansiyeli bahşeden temel haslet de budur. Hâl böyleyken “Zihni bir tür mobil ve ‘otonom’ portre içinde paketlenmiş hâlde tutmak için özgürlüğü kaybetme riskine -belirsiz olsa bile- değer mi?” diye düşünmek gerekir.⁴⁶ Nispi ya da cüzi de olsa hürriyetten vazgeçilmiş bir ömür, insani değerini ve anlamını yitirecektir. Çünkü insan özgür değilse hiçbir “şey” değildir.⁴⁷

Dördüncü olarak beynin haritalanması ve yeni bir formda yapılandırılması süreçlerinden elde edilecek bilginin, insan zihnini başka bir vücutta yeniden yaratmaya uygun olup olmadığı tartışması bitmiş değildir.⁴⁸ Beynin hâlen gizemi çözülmemiş en kaotik organ oluşu, insan biricikliğinin temelini oluşturması, sürekli yenilenen dinamik yapısı ve en önemlisi Tanrı vergisi ontolojik mimarisi, onun hiçbir zaman sırlarının açığa çıkarılamamasına yol açabilir. Bu engelin aşıldığı varsayılsa bile insan kişiliği sadece et beyne bağlı değildir.

Bugün için beyni yedeklemek ve onu biyolojik olmayan bir yapıya aktarmak için geliştirilmiş bir yöntem yoktur. Öncelikli hedef, yaşam sürelerinin uzatılması ve biyolojik kusurların telafisine yöneliktir. Nihai hedef ise bilişsel işlevleri içerecek şekilde bedensel bir protezin geliştirilmesidir.⁴⁹ “Simüle edilmiş zihni, bir uzantı olarak düşünebileceğimiz tek durum; biyolojik öznenin yaşamının haritalandığı, tarandığı ve sanal alana yüklendiği anda var olmaktan çıktığı durumdur. Ancak bu durumda bile bunun ölen kişinin yaşamının gerçek devamı olup olmayacağı hâlâ kesin değildir.”⁵⁰ Görüldüğü üzere zihni bir algoritmaya dönüştürmenin olanaksızlığını savunanların argümanları hayli güçlüdür. Bu yaklaşım, direncini özellikle dinlere dayanan homosantrik insan tasavvurundan ve söz konusu teknolojinin henüz fütüristik bir iddiadan öte somut ilerleme kaydedememiş olmasından almaktadır.

4. Zihin Transferinin Yaratacağı Muhtemel Kelâmi Sorunlar

Kelâm ilmi, en kapsamlı tarifiyle malumu teosantrik merkezde ele alan bir disiplindir. İnancın öznesi olması hasebiyle insan hayatında meydana gelen/gelebilecek her türlü değişiklik, ilgi alanına girer. Fakat mezkûr teknoloji özellikle insanın mahiyeti ve mükellefiyet, yaratılışa müdahale, ecel ve ahiret gibi başlıklarda mevcut kelâmi doktrinleri sarsmaktadır. Bu sebeple odağımızı bu başlıklarla sınırlamayı tercih edeceğiz.

Her şeyden önce algoritmik zihin mimarisi teknolojisiyle benliği yeni veya robotik bedenlere aktarmak, bir tür *yapay insan* yaratmak anlamına gelmektedir. Öncelikle “bu teknolojiyi elde etmek için çalışmalı mıyız?” sorusu, etik açıdan üzerinde düşünmeyi hak etmektedir. Yaratılıştaki bilişsel kapasitemiz buna imkân verse bile “ahlâken ve dinen buna hakkımız var mı?” sorusunu doğru cevaplamalıyız.⁵¹ Ömrü uzatacak ve buna bağlı olarak yaşamı çok boyutlu olarak değiştirecek şekilde zihin transferine yönelik girişimler, Tanrı’dan rol çalmak ve evrendeki ilahî yaratılış yarasını veya fitratı bozmak⁵² anlamına gelmekte midir? Eğer öyleyse “Tanrı’yı oynamaktan kaçınmalı mıyız?”⁵³ yoksa onu çoktan öldürdüğünü iddia eden ideolojik bilimci anlayışın vaktiyle Pierre S. Laplace’ın (1749-1827) ağzından Napolyon’a aktarıldığı gibi “Bu teori Tanrı varsayımına gerek duymuyor.”⁵⁴ diyerek problemin geçiştirilmesine göz mü yummalıyız? Dünyada ölümsüz (lâyemut) olmayı istemek veya ölümsüzlüğe namzet olacak şekilde yaşam süresini uzatmaya çalışmak “İlk ve her türlü yaratmanın mutlak kaynağı

46 Génova, “A Free Mind Cannot be Digitally Transferred”, 389-394.

47 Mehmet Ödemiş, *Özgürlüğün Trajedisi, Nörobilim Bağlamında İrade Sorunu* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 327.

48 Beáta Laki, “An Analysis and Criticism of Mind Transfer”, *Studia Teologiczno-Historyczne Ślaska Opolskiego* 44/1 (2024), 41-56.

49 Natasha Vita-More, “Design of Life Expansion and the Human Mind”, *Intelligence Unbound The Future of Uploaded and Machine Minds*, ed. Russell Blackford - Damien Broderick (UK: John Wiley, 2014), 240-247.

50 Laki, “An Analysis and Criticism of Mind Transfer”, 41-56.

51 Konu hakkında detaylı tartışmalar için bk. Seyithan Can, *Biyoteknoloji & İnancın Ahlakı* (İstanbul: Bilgesina Yayınevi, 2024).

52 en-Nisâ 4/119

53 “Tanrı’yı Oynamak” fikrinin tarihsel seyri için bk. Nazan Yeşilkaya, *Tanrıyı Oynamak Biyoetikte Güncel Tartışmalar* (Ankara: Eskiyeşi, 2023), 47-61.

54 Francis Crick, *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul* (New York: Touchstone, 1993), 6.

olan Tanrı'ya karşı bir kalkışma mıdır?" yoksa "Yaratanın bize lütfettiği yaratma/üretme yeteneğinin insanlık yararına kullanılması bağlamında gereklilik midir?"⁵⁵ Problemin kavramsal çerçevesinin doğru tayin edilememesi, insan hayatıyla ilgili köklü iyileştirmelerin yanlış bağlamlarda tartışılmasına ve insan-Tanrı ilişkisinin sarsılmasına yol açacaktır.⁵⁶ Bu müzakere, ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar kapsamlı ve meselenin teo-etik boyutuyla ilgili olduğu için sadece yukarıdaki sorular üzerinden konuya değinmekle iktifa edeceğiz.

Anılan teknoloji -gerçekleşmesi hâlinde- yaşlanma ve karbon bedenin ölümü durumunda kişinin benlik transferi yöntemiyle kendini kopyalamasına imkân verecektir. Kimliğin bir fiziksel formdan diğerine geçişi şeklinde gerçekleşecek zihin transferi, aynı benliğin devamından çok; bir çoğaltma prosedürüne karşılık gelecektir.⁵⁷ Bu durum "kopya benlikler" sorunuyla yüzleşmemize sebebiyet verecektir. Suretler birbirinden bağımsız ve apayrı hayatlar yaşayabilecektir. Aynı benliğe sahip makine insanların farklı bedenlerde süreceği yaşamların, psikolojik ve sosyolojik çatışmalara yol açması ihmal edilmemesi gereken bir olasılıktır. Diğer yandan bu olasılık, "dinî özne karmaşası" diyebileceğimiz bir sorunla yüzleşmemize neden olacaktır. Bedenin ölümünden sonra ikame edilecek birinci kopya, kendisinin hak ve imtiyazlara sahip gerçek benlik; ikincisinin ise kalp ve sahte olduğunu iddia edebilir. Bu tür senaryolar, orijinal kopyanın tam randımanlı çalışmaması durumunda oluşturulacak yedek benlik ihtiyacı çerçevesinde olasıdır. Fakat bir süre sonra birinci suret, arzu edildiği gibi yeni bedene entegre olup çalışmaya başlayabilir. Kişi alternatif benlikleriyle var olup fantastik bir deneyim yaşayabileceği gibi bir süre sonra alternatif "ben"leri arasından en iyi çalışan sürümünü tercih edip diğerlerini imha yoluna gidebilir. Her bir kopyanın ayrı bir ontik ve etik varlık olarak kabul edilmesi, mükellefiyet sorununu nispeten çözer gibi görünse de dinî, hukuki ve ahlaki sorunlar doğuracak ve yeni açılımlara ihtiyaç olacaktır.

Kelâmi açıdan bir varlığın dinî özne olabilmesi için ilâhi teklife muhataplık şartı aranır. Farklı mahiyette de olsa canlı olmak, akıllı hatta iradeli olmak, şer'i teklif için yeterli değildir.⁵⁸ Bu durum sadece yaratılış kodlarını muhafaza eden Tanrı yapımı insan için söz konusudur. İnsan benzeri özelliklere sahip olsalar bile suretler, asıl sayılmayacaktır. Gazâlî'ye göre teklif, bir tür hitap olup onunla mükellefiyet doğmaktadır.⁵⁹ Fakat transfer sonucu yeni ve tek bir bedende varlığını devam ettiren bireyler için faillik tartışması beklenmemektedir.⁶⁰

Fakat en önemlisi; bilinmeyen ve yeni bir tür ortaya çıkacağından veya insan oluşun yeni bir evresine geçeceğimizden dolayı insandan başlayarak fizik ve metafizik pek çok kavramın hermenötik revizyonu gerekecektir. Sözelimi zihin prosedürü sonunda ortaya çıkacak yeni kopya kimliğimin "ben" olup olmayacağı, benim gibi yaşayıp yaşamayacağı, duygu, düşünce, inanç gibi temel değerlerin aynı kalıp kalmayacağı başlıca sorundur.⁶¹ Klonlar (kopya benlikler) kişisel benliğin gerçek bir uzantısını ne kadar yansıtacaktır? Gerçek "ben"e sadece işlevsel olarak benzemesi, onun "ben" olarak onaylanması için yeterli sayılacak mıdır? Daha uzun ve kusursuz bir yaşam adına -hatasıyla sevabıyla- kimliğimde meydana gelecek nispi bir değişime razı olmalı mıyım? Kuşkusuz bu sorular, teknolojinin umulduğu şekilde ilerlemesi durumunda zaman içinde yanıtını arayacaktır.

Bir diğer sorun, aktarım işleminin tam anlamıyla başarıldığını kontrol edecek bir geri besleme sisteminin ihmalinde karşımıza çıkacaktır. Meydana gelebilecek ve fark edilmeyen sistemsal bir hata, eksik aktarıma yol açabileceği gibi sorunun teşhisini mümkün kılacak özgün geçmişle mukayesede de

55 Dijital aktarım vb. yöntemlerle hedeflenen ölümsüzlük talebinin en fazla yaşam süresini uzatmaya karşılık geleceğine dair bir değerlendirme için bk. Seyithan Can, "Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği, *Kader* 20/2 (2022), 605-625.

56 Seyithan Can, *Transhümanizm ve İnançın Geleceği, Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri* (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2022), 77.

57 Laki, "An Analysis and Criticism of Mind Transfer", 41-56.

58 Bk. Erkan Yar, *Müslüman Kelâmında Teklif ve Sorunluluk* (Ankara: Ankara Okulu, 2017).

59 Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, thk. Enes Muhammed Adnan Şerfâvî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, th.), 237.

60 Teknoloji ve faillik hakkındaki tartışmalar için bk. Tuba Nur Umut, *Failliği Yeniden Düşünmek, Teknolojilerin Failliği/Ahlaki Failliği Üzerine* (İstanbul: Eskiye, 2023).

61 Cennet Ceren Öztürk, "Nasıl Ölümsüz Olabiliriz?", *Din, Bilim ve Felsefe Arasında Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Dijitalleşme*, ed. Recep Erkmen (İstanbul: Ravza Yayınları, 2024), 65.

güçlükler doğurabilir. Çeşitli prosedürlerden kaynaklı olarak eksikliğin ne olduğu hiçbir zaman tam anlamıyla fark edilmeyebilir. Örneğin; ölüm döşeğindeki ehli namaz bir Müslüman'ın veya kilise müdavimi bir Hristiyan'ın bu teknolojiyi kullanmak üzere hazırlandığını fakat otobiyografik belleğin transferi esnasında bir bit, kodlama veya eşleşme hatası nedeniyle kişinin yeni bedeninde uyandığında hayatı boyunca hiç namaz kılmadığı veya vaftiz olmadığı farkındalığıyla kalktığını varsayalım. Tanıdıkları onu ikna etmeye çalışsa da bu bilinç hâli, samimi bir inananda iç huzursuzluğa yol açacaktır. Benlik transferine konu olan kişinin hayatına şahitlik edecek kimsenin bulunmaması durumundaysa daha büyük teo-psikolojik problemler zuhur edecektir.

Başka bir sorun, düalizmin doğru olması veya beden dışında ruh benzeri manevi bir özsel/tözel yapımızın bulunması durumunda karşımıza çıkacaktır. Bu senaryoda beden yenilenip tazeliğini korurken ruh ona nasıl uyum sağlayacaktır? Ruh, beden ile birlikte var ve yok olan (veya platonik anlamda sonsuz) gayri maddi bir töz ve varlığı bedenin varlığına bağlı bir yapıysa bedensel gençlik veya yaşlılığın, ruhu nasıl etkileyeceği önemli bir husustur.

Kelâm tarihi incelendiğinde ilk dönem kelâmcılarının insan tanımlarının ekseriyetle monist karakterli olduğu fark edilir. Özellikle Mu'tezile arasında insanın görünen dışında bir ontolojik boyutu olmadığını (heykel-i mahsus, bünye-i mahsuse) savunanlar bulunduğu gibi ruhun varlığını kabul edip onu "bedene içkin bir manevi cevher" olarak tarif edenlere de rastlanır.⁶² Her ne kadar insan, ruh ve bedenden müteşekkil kabul edilse de bahse konu ruh bir araz olup bedenin bir cüzü veya işlevinden ibarettir.⁶³ "Cism-i latif" olarak anılan bu öz veya özellik, bütünüyle fiziki veya fizik temelli olduğu için zihin emülasyonuna imkân doğmaktadır. Çünkü doğaya içkin her bilginin ona hükmeden tarafından ele geçirilmesi imkân dahilindedir. Bahusus Allaf, Eş'arî ve Nazzâm'ın düşünceleri, Allah Teâlâ'nın insan dışındaki bir varlıkta zihin yaratmasını mümkün kılmaktadır.⁶⁴ Fakat müteahhirün döneminden itibaren kelâmcılar, sufiler ve Müslüman filozoflar manevi bir ruh telakkisi ileri sürmüşlerdir. Özellikle 12. asırdan sonra yerleşen gayr-i cismani ruh tasavvurunun zihin transferi için daha fazla zorluk barındırdığı açıktır.

Zihin aktarımı, insanın kadim arzularından sayılan *ölümsüzlük* arayışının aşamalarından biridir. Metaforik anlamda ölümün öldürülmesini ifade etmektedir. Odağını "artırılmış insanlık"⁶⁵ ilkesi oluşturmaktadır. Böylesine ileri bir seviyeye erişilmesi durumunda karşımıza çıkacak ilk sorun, faniliğin fena bulmasıdır. Yaşlanmış veya ölümcül hastalığa yakalanmış birinin zihninin yedeklenmesi, biyolojik bedenin sonlanmasından sonra yedek benliğin robotik bir bedene aktarılması, bir tür "yeniden bedenlenme"ye karşılık gelecek ve ölümsüzlük sanrisına yol açacaktır. İnsanı kendisine ve çevresine, maddi ve manevi âleme karşı disipline eden, otokontrol mekanizmasının kaldıracağı fanilik hissidir. Ölüm ve ahiret gerçeği toplumsal ve küresel düzen kadar metafizik emniyeti de temin etmektedir.

Sanıldığı gibi bu teknolojinin ölümsüzlüğü temin etmeyeceği sadece daha uzun bir yaşamı garanti edeceği, kaza ve hastalık gibi riskleri⁶⁶ görmezden gelsek bile nihai olarak kıyametle birlikte zaten her türlü varlığın son bulacağı unutulmamalıdır. Haddizatında uzun yaşamak, günah olmadığı gibi bunun yeryüzü ölçeğinde mümkün olduğunu gösteren dinî metinler mevcuttur. Hz. Nuh,⁶⁷ dedesi Metuşelah⁶⁸,

62 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdi Basellum (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 6/438; Ebu Muhammed Ali b. Ahmet Said İbn Hazm, *el-Uşûl ve'l-fürû* (Beyrut: y.y., 1984), 2/85; Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *Makâlât*, thk. Helmut Ritter (Wiesbaden: Dârü'n-neşr, 1980), 329-330; Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, thk. Alfred Guillaume (Londra: y.y., 1934), 329; Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl* (Kahire: el-Müessesetü'l-Amme, ts.), 11/321-324.

63 Mehmet Ödemiş, "Mütekaddimün Dönemi Kelâmcılarının Ruh Anlayışının Modern Bilimde Bir Karşılığı Var mı?", *Kader* 21/1 (Haziran 2023), 270-300.

64 Emine Acar, "Kelâmî İnsan Tasavvurlarından Bedenlenmiş Yapay Zekâ Teorisine", *Yapay Zekâ ve İslam*, ed. Mehmet Bulgen (İstanbul: Timaş Akademi, 2025), 292.

65 Ali Rıza Büyüksulu, *Gelecek Devrim Transhümanizm* (İstanbul: Der Yayınları, 2024), 79.

66 Öztürk, "Nasıl Ölümsüz Olabiliriz?", 63.

67 el-Ankebût, 29/14.

68 Kutsal Kitap'ta Hz. Adem'in 930, Şit'in 912, Enoş'un 905, Kenan'ın 910, Mahalel'in 895, Yeret'in 962 ve nihayet Metuşelah'ın 969 yıl yaşadığı ifadeleri geçmektedir. Bk. *Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2015), Yaratılış 5:5-27.

Ashâb- Kehf, Ashâb-Rakîm⁶⁹ ve Hint kutsal metinlerindeki Mahabharata⁷⁰ buna örnektir. Fakat konuyla ilgili âyetler⁷¹ ölümün ilâhi takdirin değişmez parçası olduğunu ve hiçbir beşere bu dünyada ölümsüzlük imkânı verilmediğini açıkça beyan etmektedir. Ölümün olmadığı bir yaşam, sadece ahirette söz konusudur. Diğer yandan kelâmı varlıklar, kadim ve hâdis, mümkün ve vacip varlıklar şeklinde tasnif edilir.⁷² Gelecekte gelişmiş formuyla idealize edilen insan da nihayetinde mümkün ve hâdis bir türdür. Sonradan meydana gelen her şeyse sonludur. Ölümün, geciktirilse de mutlaklığı, ahireti bu dünyaya taşımak suretiyle realize edilecek ebedi yaşam vaadinin tatlı bir ütopyadan öteye gitmemesiyle sonuçlanacaktır. Artırılmış/geliştirilmiş yeni insan modelinde gelecek, her bakımdan daha konforlu bir şekilde önümüze serilecek olsa da dert, tasa, hastalık, arıza, üzüntü, can sıkıntısı vb. istenmeyen durumların tamamen sıfırlanması mümkün olmayacaktır. Bu gerçeklik, dinlerin hayat felsefesinin merkezi kavramı olan “imtihan”ın korunmasını sağlayacaktır.

Ömür süresinin çeşitli teknolojilerle uzatılması, *ecel* konusunda da yeni perspektifleri zorlamaktadır. Bu hususta Eş’arîler ve Mâtürîdîler asla değişmeyen tek bir ecelden bahsederken Mu‘tezile’nin bir kısmı, değişen ve değişmeyen iki farklı ecelden söz eder.⁷³ Eceli, ilâhi takdir ve iradeye bağlayan klasik kelâm düşüncesinin yanı sıra günümüzde, hayatı sonlandırma yetkisinin insana ait olduğunu savunan kelamcılar da bulunmaktadır.⁷⁴

Kişinin, daha uzun ve sağlıklı yaşamak için tıptan yararlanmasıyla transhümanist teknolojiden yararlanması arasında dinî açıdan bir fark yoktur.

Yaşam süresinin ileri seviyede uzatılmasının⁷⁵ yol açacağı toplumsal sorunlar, dinin insan ve toplum hakkındaki hedeflerini aksatacaktır. Amerikan Bioetik Konseyi, 2003 yılında yayımladığı “Terapinin Ötesinde: Biyoteknoloji ve Mutluluk Arayışı” adlı raporda, bu konuya şu başlıklar altında dikkat çeker: Evvela ölüm için ölümcül bir yol bulmak (killer app) hayata olan “bağlılığı ve angajmanı” zayıflatacaktır. Zira bir gün öleceğini bilerek yaşamak hayata anlam yüklemenin en etkili yoludur. Bu gerçeklik, yaşadığımız günlerin müdriki varlıklara dönüşmemizde temel itki kuvvetidir. İkinci olarak önümüzde sonsuz yarınlar olduğu düşüncesi, bugüne ve yarına dair planlama durumlarını kalıcı olarak değiştirecektir. Satın alabileceğimiz yarınların varlığı, geçen günler hakkındaki insani endişeyi/hissi önemsizleştirecektir. Üçüncü olarak “türün yenilenmesi ve çocuk doğurma” ile ilgili türsel var kalım eğrisi inişe geçecektir. Dördüncü olarak “ölüm ve ölümlülüğe karşı tutumlarımız” dramatik bir şekilde değişeceğinden dolayı dünyevi ve uhrevi planda ölüme hazırlanmak diye bir manevi tutumumuz kalmayacaktır. Ölümlüğün kaybı, tüm zamanların eşitlenmesine ve zamanın anlamsızlaşmasına sebebiyet verecektir.⁷⁶ Beşinci olarak zaman algısının değişmesiyle birlikte çocukluktan gençliğe, olgunluktan yaşlılığa kadar her yaş çağının insanda meydana getirdiği tekâmül süreçlerinin pratik yansımaları ortadan kalkacaktır.⁷⁷ Yaşlanmayan bireylerden oluşan bir ulus, yöntem ve görüşlerinde taşlaşmış, sklerotik bir topluma dönüşebilir. Daha skolastik, tutucu ve değişime karşı tutumlar sergileyebilir.⁷⁸ Bu durumda bir insan tiranlığı riskine karşı ölümün yıkıcı ve doğumun yenileyici gücüne teslim olmak daha rasyonel olabilir. Özetle hayatın bütünüyle verili bir şey (lütuf) olmaktan çıkıp satın alınabilen bir metaya dönüşmesi, fizik ve metafizik ilişkilerimizi alt üst edecektir. Yukarıda saydığımız sebepler hem dinî psikoloji hem de teoloji açısından yeni bir duruma karşılık gelmektedir.

69 el-Kehf 18/9-26.

70 İsmet Ersöz, “Ashab-ı Kehf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ocak 2025).

71 Âli İmrân, 3/185; en-Nisâ, 4/78; el-En’âm, 6/2; el-Vâkıa, 56/60; el-Enbiyâ, 21/34.

72 Konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirmeye için bk. Can, “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği”, 605-625.

73 Bk. Osman Karadeniz, *Ecel Üzerine* (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2020).

74 Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği*, 116-117.

75 Tabiatla Koelenteratlar ve Hydra kültürleri gibi çok az yaşlanan canlıların bulunması “evrimin, biyolojik ölümsüzlüğe ulaşmayı engelleyen hiçbir hücre ya da moleküler bariyer” oluşturmadığı iddiasına temel teşkil etmektedir. Bk. Michael R. Rose, “Immortalist Fictions and Strategies”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 196-204.

76 Bk. Bill McKibben, *Enough: Staying Human in an Engineered Age* (New York: Times Books, 2003).

77 Ronald Bailey, “For Enhancing People”, *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More - Natasha Vita-More (UK: Wiley-Blackwell, 2013), 329-330.

78 Bk. Diana Schaub, “Ageless Mortals”, *Cato Unbound* (5 Aralık 2007).

Zihin transferinin kopya benlik ve kimlik kargaşası bağlamında mükellefiyet, yaratma hakkı, ecel, ahiret ve ölümsüzlük dışında doğuracağı pek çok sorun bulunmaktadır. Fakat bu makalenin hacmi, sadece bu başlıklara değinmeye yetmektedir. Kuşkusuz canlılık kavramından başlamak üzere hayatın baştan ayağa değişime uğrayacağı bir belirsiz gelecek, pek çok soruna gebecektir.⁷⁹ En önemli husus; doğal ile yapay, insan ile makine arasındaki sınırların muğlaklaşması; insanın nerede bittiği ve makinenin nerede başladığı sorusunun bir sorunsala dönüşmesidir.⁸⁰ Zihin aktarımı sonrasında yeni bir insan veya makine bedeninde uyanan ruhun (bilinç veya benliğin) hâlâ Tanrı'nın yarattığı aynı insan olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ihtilafıdır.

Öte yandan algoritmik zihin mühendisliğini destekleyenler, ulaşmaya çalıştıkları teknoloji bir icatla vücut bulmadan önce gelecek itirazlara yanıtlarını hazırlayacaklardır. Zihin transferinin gerçekleşmesi durumunda yaşanacakları, yeni dinî doktrinler geliştirerek anlamlandırmanın yolları süreç içerisinde bulunacaktır. Bu durumda -haklı itirazlar gelse veya ihtilaf doğursa da- istikbalde dillendirilmesi muhtemel bazı teolojik açıklamalar şöyle sıralanabilir:

Alan Turing (1912-1954) 1950 yılında düşünen makinelerden ilk defa söz ettiğinde, tezine gelecek teolojik eleştirileri daha baştan çürütmek için Tanrı'nın kâdir-i mutlaklığını hatırlatmış ve dilerse makinelere ruh üfleyebileceğini ileri sürmüştü.⁸¹ Turing'in mantığını sürdürürsek ölümü ve hayatı yaratan Hak Tealâ "bir gün" kendi nefesinden üfleyecek veya kendi suretinde yaratacak kadar değer verdiği insan eliyle ölümsüzlüğü de yaratabilir. Haddizatında yaratmadan insana pay vermek, O'nun sonsuz kudretine hanel getirmeyecektir.

Sanılanın aksine ahiretin başka bir boyut ve âlemde bulunmadığı, bu inancın alimlerin tarihsel akılla mukayyet yorumlarından doğduğu, aslında kelime anlamında işaret edildiği gibi ahiretin sadece "son" manasına geldiği, sentetik ve robotik bedenler sayesinde başlayacak yeni hayatınsa ahir zamana işaret ettiği savunulabilir.

Semitik dinlerde anlatılan ahiret hayatının başlaması için tüm varlığın imha edileceği bir kıyametin ve yeniden dirilmenin (bâ's) şart olmadığı, ilk yaratılıştaki fiziksel formda olmasa da zihin transferi yoluyla yeni bir bedende hayatın devam etmesinin de bir tür yeniden dirilmeye karşılık gelebileceği ileri sürülebilir.

Dinî metinlere göre insanın asıl görevi, adaleti ve iyiliği egemen kılarak yeryüzünü barış ve esenlik yurduna (bir tür cennete) çevirmektir. Cennet hastalık, acı, tasa ve ölüm gibi ıstırapların olmadığı bir sonsuz mutluluk yeri veya hâlidir. Şu hâlde ideal cennetin aslında ötede (gaybta) değil, burada şimdi (şühûdda) hayata geçirilebileceği inancı ihdas edilebilir. İnsana verilecek gerçek mükafatın, onun sevdikleriyle sonsuz bir hayat yaşaması olduğu; bu ödülün zihin transferi sayesinde elde edilebileceği dillendirilebilir.

Kötülerin ve zalimlerin bu sistemden yararlanmasını engelleyen adil bir düzen sayesinde ölümsüzlük nimetinin onlardan esirgenebileceği, asıl büyük cezanın ne ateşte yakmak ne de türlü şekilde cezalandırmak değil; yokluğa mahkûm etmek olduğu, buna bağlı olarak kutsal metinlerdeki cehennem tasvirlerinin metaforik sayılabileceği vb. ileri sürülebilir.

Yukarıda görüldüğü gibi zihin transferinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi durumunda "teolojiyi yeniden inşaaya zorlayacak" çok güçlü ve yanıt bekleyen soru/sorunlar bizi beklemektedir. Elinizdeki makalede bu muhtemel sorunsal alanına giriş sadedinde muhtasar bir değerlendirme sunulmuştur. Zira sürecin nasıl ilerleyeceğini zaman gösterecek ve tartışmaların seyri buna göre şekillenecektir.

Sonuç

Kuşkusuz zihin aktarımı veya yedekleme, insanlığın müşterek kültürünü ve medeniyeti geçmişimizdeki her şeyden daha derinden değiştirecek bir teknolojiye karşılık gelmektedir. Bu yönüyle hem hayranlık uyandırmakta hem de çeşitli endişeleri beslemektedir. Bu makalede zihin transferi projesini ve

79 Bk. Mehmet Şükrü Özkan, *Transhümanizm Felsefesi, Dinin ve Metafizik Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2024), 125-135.

80 Umut, *Failliği Yeniden Düşünmek*, 98-100.

81 Alan M. Turing, "Computing Machinery and Intelligence", *Mind* 59/236 (1950), 433-460.

muhtemel sonuçlarını, teolojik açıdan çeşitli olasılıkları içerecek şekilde analiz etmeye çalıştık. Ölüm algısı ve ahiret inancını içerecek şekilde yaratıcıyla kurulan ilişkiden, kendilik psikolojisine; toplumsallığı düzenleyen dinî inanç ve uygulamalardan zaman algısına, hukuktan ahlaka kadar pek çok çetrefilli konunun yeniden düzenlenmesini gerektirecek bir teknolojiden söz edildiğini vurguladık. Özel ilğimiz, muhtemel algoritmik zihinlerin ortaya çıkaracağı yeni “dinî durum”lar karşısındaki pozisyonumuzun ne olacağına yönelikti. Şurası muhakkak ki zihin transferinin bir teknoloji olarak gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak dinî, ahlaki ve hukuki pek çok yeni “sorun ve sorun” bizi beklemektedir. Teologlar başta olmak üzere sosyal bilimciler ve felsefeciler, gelen/gelmekte olan karşısında, en azından teorik hazırlığı tamamlamak ve beklenmeden önce genel bir çerçeve belirlemek zorundadır. Klonlu bir sabaha uyanıp uyanmamamızdan bağımsız olarak bu hususta harcanan nazari ve amelî mesainin, teoloji açısından tek başına kıymetli olduğunu ifade etmeliyiz. Haddizatında zihin transferi başarılmasa dahi bu konuda harcanan entelektüel emek, insan beyni ve benliği başta olmak üzere pek çok bilinmezi daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Fakat özellikle din gibi komplike bir deneyimin, benliğin algoritmik sürümünde nasıl inşa edileceği ve neleri değiştireceği, üzerinde durulması gereken hususların başında gelmektedir. Ayrıca zihin aktarımının başarılı olması durumunda pek çok açıdan teolojinin yeniden inşası zorunlu hâle gelecektir. Bu makalede, böylesi bir olasılıkta kelâmî sahada ne gibi değişikliklerin yaşanabileceğine odaklanılmış ve bazı yeni yorumların yanı sıra çeşitli öneriler getirilmiştir.

Mevcut koşullarda zihin transferini imkânsız görenlerin pozisyonu daha güçlü gibi görünse de teknolojik ilerleme insanı hayrette bırakmaya devam etmektedir. İnsanın ölümsüzlük arayışının yeni ve tekno temelli sürümlerinden biri olan konunun öncelikle teo-etik boyutta değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Zira bugünün bakış açısıyla imkânsız gibi görünen zihin transferinin gerçekleşmesi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi tepeden tırnağa değiştirecektir. Öte yandan yaşam süresinin uzamasıyla birlikte sosyal, ekonomik, psikolojik ve teolojik yeniden yapılanmalar zorunlu hâle gelecektir. Ancak iddia edilenin aksine din önemini yitirmeyecek, teo-pişşik ve psikososyal önemini korumaya devam edecektir. Yine iddia edilenin aksine ölüm öldürülmeyecek ya da ahiret inancı çürütülmeyecektir. Çünkü ahiret inancı, tüm varoluşun yok oluşuna tekabül eden nihai tarihsel son duraktır. Mevcut varlığın içindeki potansiyel imkânları kullanarak geleneksel kozmik düzeni değiştirmek kıyameti durdurmaya yetmeyecektir. Mükerrer kimlikler sorununa bağlı olarak dinî, hukuki ve ahlaki yükümlülüklerle ilişkin tartışmalar bu teknolojiyle birlikte yeni bir boyut kazanacaktır. Silikon, mekanik, elektronik ve sentetik bir bedende yaşamanın getireceği “yeni hayat” karşısında “yeni” ya da “yeniden yorumlanmış” bir inanç sistemine ihtiyaç duyulacaktır. Bununla birlikte, zihin transferi her dinden birçok ibadet ve ritüelin değişmesine veya güncellenmesine yol açacaktır. Bu teknolojinin elde edilmesi hâlinde dinin hedefleri açısından kazanılacak pek çok fayda olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zihin transferinin gerçekleşmesi, ruhun ya da zihnin doğasına ilişkin asırlardır süregelen tartışmalara yeni bir boyut kazandıracaktır. Çünkü bu teknoloji Kartezyen ve Platoncu ruh anlayışının geçersizliğini gündeme getirecektir. Buna bağlı olarak zihin transferinde elde edilecek başarılarla göre yeni insan tanımları gündeme gelecektir.

Kaynakça

- Acar, Emine. "Kelâmî İnsan Tasavvurlarından Bedenlenmiş Yapay Zekâ Teorisine". *Yapay Zekâ ve İslam*. ed. Mehmet Bulgen. İstanbul: Timaş Akademi, 2025.
- Bağcı, Tolga. "Bit (Binary Digit) Nedir?". *Sysnettech Solutions* (17 Eylül 2024), 2. <https://www.sysnettechsolutions.com/bit-binary-digit-nedir/>
- Bailey, Ronald. "For Enhancing People". *The Transhumanist Reader, Classical and Comtemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. UK: Wiley-Blackwell, 2013.
- Balen, Bouke van. "Can Communication Brain-Computer Interfaces Read Minds?". *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 1 (2025), 1-25. <http://doi.org/10.1007/s11097-024-10044-5>
- Barkow, Jerome H. vd., *The Adapted Mind-Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. New York: Oxford University Press, 1992.
- Barrat, James. *Yapay Zekâ ve İnsanlık Çağının Sonu, Son İcadımız*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2020.
- Bédécarrats, Alexis - Chen, Shanping vd. "RNA from Trained Aplysia Can Induce an Epigenetic Engram for Long-Term Sensitization in Untrained Aplysia". *eNeuro* 5/3 (2018), 1-11. <https://doi.org/10.1523/ENEURO.0038-18.2018>
- Blakeslee, Sandra - Blakeslee, Matthew. *The Body Has a Mind of Its Own: How Body Maps in Your Brain Help You Do (Almost) Everything Better*. New York: Random House, 2007.
- Bolton, Doug. "Russian Billionaire Dmitry Itskov Seeks 'Immortality' by Uploading his Brain to a Computer". *Independent* (14 Mart 2016), 2. <https://www.independent.co.uk/news/science/dmitry-itskov-2045-initiative-immortality-brain-uploading-a6930416.html>
- Bostrom, Nick. *Deep Utopia: Life and Meaning in a Solved World*. USA: Ideapress, 2024.
- Büyükuslu, Ali Rıza. *Gelecek Devrim Transhümanizm*. İstanbul: Der Yayınları, 2024.
- Cajal, Santiago Ramon y. *Texture of the Nervous System of Man and the Vertebrates*. New York: Springer, 1999.
- Can, Seyithan. *Transhümanizm ve İnancın Geleceği, Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2022.
- Can, Seyithan. *Biyoteknoloji & İnancın Ahlakı*. İstanbul: Bilgesina Yayınevi, 2024.
- Can, Seyithan. "Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği". *Kader* 20/2 (Aralık 2022), 605-625. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1144566>
- Castellano, Bernardo vd. *Understanding Glial Cells*. New York: Springer Science, 1998.
- Changeux, Jean-Pierre - Ricoeur, Poul. *Neden Nasıl Düşünürüz, Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma*. çev. İsmet Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Chen, Stephen. "Chinese Scientists Build Factory Robot That can Read Minds on the Assembly Line". *SCMP* (6 Ocak 2022), 1. <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3162257/chinese-scientists-build-factory-robot-can-read-minds-assembly>
- Cherniak, Christopher. "The Bounded Brain: Toward Quantitative Neuroanatomy". *Journal of Cognitive Neuroscience* 2/1 (1990), 58-68.
- Churcland, Paul M. *Platon'un Kamerası, Fiziksel Beyin Soyut dünyayı Nasıl Algılar*. çev. Murat Can Mutlu. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017.
- Collins, Nick. "Hawking: In the Future Brains Could be Separated from the Body". *Telegraph* (20 Eylül 2013), 1. <https://www.telegraph.co.uk/news/science/10322521/Hawking-in-the-future-brains-could-be-separated-from-the-body.html>
- Crick, Francis. *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul*. New York: Touchstone, 1993.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitâbü't-Târifât*. thk. Muhammed Sıddık el-Minşavi. Kâhire: Dârü'l-Fazilet, ts.
- Damasio, Antonio. *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York: Doubleday, 2010.
- Damasio, Antonio. *Descartes'in Yanılgısı-Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*. çev. Bahar Atlamaz. İstanbul: Varlık Yayınları, 1999.
- Dennett, Daniel. *Freedom Evolves*. New York: Penguin Group, 2003.
- Dennett, Daniel. *Özgürlüğün Evrimi*. çev. Çağatay Tarhan. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2016.
- Dehaene, Stanislas. *Bilinç ve Beyin*. çev. Sibel Sevinç. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022.
- Eckoldt, Matthias. *Beynin ve Zihnin Kısa Tarihi*. çev. Mehmet Ali Erbak. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Ersöz, İsmet. "Ashab- Kehf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ashab-i-kehf>

- Eş'ârî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *Makâlâtü'l İslamiyyîn*. thk. Helmut Ritter. Wiesbaden: Dârü'n-neşr, 1400/1980.
- Fine, Cordelia. *A Mind of Its Own: How Your Brain Distorts and Deceives*. New York: W. W. Norton, 2006.
- el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-İktisâd fî'l-îtikâd*. thk. Enes Muhammed Adnan Şerfâvî. Cidde: Dârü'l-Minhâc, ts.
- Gazzaniga, Michael S. *The New Cognitive Neurosciences*. Cambridge: MIT Press, 2000.
- Georgiev, Danko. "A Linkage of Mind and Brain: Sir John Eccles and Modern Dualistic Interactionism". *Biomedical Reviews* 22 (2011), 81-84.
- Gonzalo Génova, "A Free Mind Cannot be Digitally Transferred", *AI & Society* 39 (2024), 389-394. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01519-7>
- Hall, J. Storrs. "Nanocomputers". *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. UK: Wiley-Blackwell, 2013.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Usûl ve'l-fürû*. Beyrut: y.y., 1984.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. Kahire: el-Müessesetü'l-Amme, ts.
- Kaku, Michio. *The Future of The Mind The Scientific Quest to Understand, Enhance, and Empower The Mind*. New York: Doubleday, 2014.
- Karadeniz, Osman. *Ecel Üzerine*. İstanbul: Grafiker Yayınları, 2020.
- Koene, Randal A. "Uploading to Substrate-Independent Minds". *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. UK: Wiley-Blackwell, 2013. 146-156.
- Kurzweil, Ray. *The Singularity is Near, When Human Transcend Biology*. New York: Penguin Group, 2005.
- Kurzweil, Ray. *How to Create a Mind, To Secret of Human Thought Revealed*. New York: Penguin Group, 2012.
- Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2015.
- Laki, Beáta. "An Analysis and Criticism of Mind Transfer". *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 44/1 (2024), 41-56.
- Lee, Adward Ashford. *Dijital Ruh-İnsan ve Teknoloji Arasındaki Yarattıcı Ortaklık*. çev. Avni Uysal - Gizem Uysal. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mangan, Bruce. "Dennett, Consciousness and the Sorrows of Functionalism". *Consciousness and Cognition* 2 (1993), 1-17.
- McKibben, Bill. *Enough: Staying Human in an Engineered Age*. New York: Times Books, 2003.
- Merkle, Ralph C. "Uploading". *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. UK: Wiley-Blackwell, 2013.
- Moser, Paul K.- Trout, J. D. "Contemporary Materialism". *Contemporary Materialism a Reader*. ed. Paul K. Moser - J.D. Trout. New York: Routledge, 2005.
- Naugle, David K. *Worldview The History of Concept*. Cambridge: Eerdmans Publishing, 2002.
- Navarro, Ignacio Quintanilla - Génova, Gonzalo. "Are Human Beings Humean Robots?". *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence* 30/1 (2018), 177-186.
- Ng, Gee-wah. *Brain-Mind Machinery: Brain-inspired Computing and Mind Opening*. New York: World Scientific Publishing, 2009.
- Oberlaender, Marcel vd., "Cell Type-Specific Three-Dimensional Structure of Thalamocortical Circuits in a Column of Rat Vibrissal Cortex". *Cerebral Cortex* 10 (2011), 1-17. <http://doi.org/10.1093/cercor/bhr317>.
- Ödemiş, Mehmet. *Özgürlüğün Trajedisi, Nörobilim Bağlamında İrade Sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Ödemiş, Mehmet. "Müttekaddimûn Dönemi Kelâmcılarının Ruh Anlayışının Modern Bilimde Bir Karşılığı Var mı?". *Kader* 21/1 (Haziran 2023), 270-300. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1283622>
- Özkan, Mehmet Şükrü. *Transhümanizm Felsefesi, Dinin ve Metafiziğin Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2024.
- Potter, Christopher. *İnsanın Oluşumu*. çev. Çağlar Adnan Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Reese, Byron. *Yapay Zekâ Çağı-Dördüncü Çağ: Akıllı Robotlar, Bilinçli Bilgisayarlar ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Mihriban Doğan. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Revonsuo, Antti. *Bilinç, Öznelliğin Bilimi*. çev. Selim Değirmenci. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

- Rose, Michael R. "Immortalist Fictions and Strategies". *The Transhumanist Reader, Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More - Natasha Vita-More. 196-204. UK: Wiley-Blackwell, 2013.
- Searle, John R. *Zihin, Kısa Bir Giriş*. çev. Deniz Saraç. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2020.
- Searle, John R. *Bilincin Gizemi*. çev. İlknur Karagöz. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Searle, John R. *Zihnin Yeniden Keşfi*. çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Shapiro, Lawrence A. "Functionalism and Mental Boundaries". *Cognitive Systems Research* 9 (2008), 5-14.
- Stiegler, Bernard. "Beyin, Teknik ve Transbireyleşme Süreçleri". çev. Zeynep Direk. *Cogito* 75 (2013), 65-80.
- Şehristâni, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim. *Nihâyetü'l-İkdâm*. thk. Alfred Guillaume. Londra: y.y., 1934.
- Tarlacı, Sultan. *Kuantum Beyin, Bilinç Beyin Sorununa Yeni Bilimsel Yaklaşım*. İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2010.
- Turhan, Gülsüm. "Teknoloji ve Teolojinin Kesişimi: Yapay Zekâ Çağında Kimlik ve Ölümsüzlük". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zekâ ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024). 465-492.
- Torey, Zoltan. *The Crucible of Consciousness*. Cambridge: MIT Press, 2009.
- Turing, Alan M. "Computing Machinery and Intelligence", *Mind* 59/236 (1950), 433-460.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 15 Eylül 2024. <https://sozluk.gov.tr/?ara=zihin>
- Umut, Tuba Nur. *Failliği Yeniden Düşünmek, Teknolojilerin Failliği/Ahlaki Failliği Üzerine*. İstanbul: Eskiyeşi, 2023.
- Vita-More, Natasha. "Design of Life Expansion and the Human Mind". *Intelligence Unbound The Future of Uploaded and Machine Minds*. ed. Russell Blackford - Damien Broderick. UK: John Wiley, 2014.
- Yeşilkaya, Nazan. *Tanrıyı Oynamak Biyoetikte Güncel Tartışmalar*. Ankara: Eskiyeşi, 2023.
- Yılmaz, Aykut Alper. *İnsan Nedir? Teistik Materyalizmin İmkânı*. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2021.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Notu: Bu makale İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından 3-4 Ekim 2024 tarihinde düzenlenen Güncel Dini Meseleler ve Çözüm Önerileri-Din, Dil, Düşünce ve Yorum Sempozyumu'nda "Muhtemel Algoritmik Zihinler Sorunu ve İnancın Akıbeti" adıyla tebliğ olarak sunulmuş ve özet metin olarak yayınlanmıştır. Elinizdeki metin sunulan tebliğin geliştirilmiş tam metnidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale *iThenticate* tarafından taranmıştır.